

Orta Doęu Teknik Üniversitesi
Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı

II. KENTSEL POLİTİKA PLANLAMASI VE YEREL YÖNETİMLER
ÖĞRENCİ KONFERANSI

2-3-4 Mayıs 2014

Bildiri Özeti Kitabı

HES Karşıtı Mücadele ve Müşterekler

Özlem Saadet IŞIL¹ - Umut KOCAGÖZ²

Müşterekler

Bu çalışmada esas olarak "müşterekler" fikrini tartışmak istiyoruz. Ancak bu tartışmayı soyut ve kavramlar üzerinden yapmak yerine, hem güncel ve görünür, hem de Türkiye'de uzun zamandır ortaya çıkmış en güçlü toplumsal hareketlerden biri olan HES karşıtı mücadeleye odaklanarak yapacağız. "Müşterekler" fikrinin tarihine girmeden, bu kavramsallaştırmaya dair bir çerçeve çizerek başlayacağız.

Müşterekler kavramı Türkiye'de kısa bir süredir de olsa akademik yazının ve çeşitli toplumsal hareketlerin kavram repertuarına girmiş görünüyor.³ Hatta, Gezi direnişi öncesinde oluşan, çeşitli toplantılar ve eylemler örgütlemiş ve doğrudan müşterekler kavramını ismi olarak kullanan "Müştereklerimiz" isimli bir inisiyatif de mevcut.⁴ İngilizce yazında uzun bir süredir kullanılan "commons" kavramının bir tercümesi olarak müşterekler kavramı, toplumsal ve akademik yaşamı etkiler hale geliyor.

Kavramın arkeolojisine biraz daha girdiğimiz zaman, İngilizce'de *common* ile karşılanan ve Türkçe'ye *ortaklık*, *ortak olan* veya *ortak varlık* olarak çevrilen başka bir kavram ile de karşılaşırız. Müşterekler ile ortak varlık kavramları arasında içerik ve kullanıma dair bir fark var ancak biz bu farka burada girmeyeceğiz. Bizim açımızdan burada önemli olan şeylerden biri, bu tercüme farkının imkânlarından ziyade, müşterekler fikrinin imlediği şeyi ve bu fikre bağlı olarak toplumsal hareketlerin okunabileceği yeni düzlemleri düşünmek. Öncelikle, müşterekler kavramı, ortak varlık kavramı ile de ilişkili olarak, devlete, kamuya veya özele ait olmayan; kimseye ait olmayan ve bu nedenle herkese ait olan bir varlık ilişkisini imliyor.⁵ Müşterekler, bu açıdan kapitalist mülkiyet ilişkilerinin "dışarısı"nı düşünebilmemiz açısından bir "potansiyel kavram" olma niteliği kazanıyor. Kavramın potansiyelliğe yaptığı bu vurgu, onun gündelik hayat ilişkilerinde gerçeklik kazanmadığı anlamına gelmiyor. Bu açıdan,

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

² Bilgi Üniversitesi Felsefe ve Toplumsal Düşünce Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

³ Kavramın kapsamını ve tarihselliğini de vurgulayan böyle bir yazı için bkz: Begüm Özden Fırat (2011)

⁴ Bknz: <http://mustereklerimiz.org/> Bu inisiyatifin manifestosunda "müşterek" kavramı ortak üretilen, paylaşılan ve ortak olan kavramlarına referansla değişken biçimde kullanılıyor.

⁵ Daha önce bu kavrama dair yaptığımız tartışma için bkz: Özlem Işıl ve Umut Kocagöz (2014)

müştereklerin kullanımının çeşitlendiğini söylememiz gerekir. Bizim burada öncelikle vurgulamak istediğimiz şey, müştereklerin böylesi bir potansiyeli imlemesi açısından, üretim, paylaşım ve kullanım ilişkilerini, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin dışında düşünebilmemize dair imkândır.⁶

Kimseye ait olmayan, devletin ve/ya özel mülkiyetin dışında bir ilişki pratiğini düşünebilmemize imkân veriyor. Kapitalizmin temelde mülkiyet ilişkilerine bağlı olarak çalışan bir toplumsallık olduğu düşünüldüğünde, müşterekler kavramının sunduğu imkân, çoklukla neoliberal kapitalistleşmeye karşı gelişen toplumsal hareketlerin ve mücadelelerin de anlaşılması ve kendi pozisyonlarını geliştirebilmesi noktasında önemli bir imkan sunuyor.

Müşterekler kavramı bu imkânın yanında, gündelik toplumsal ilişkilerde görülebilen ve yine mülkiyet ilişkileri bağlamında düşünebileceğimiz bir ilişki pratiğine gönderme yapıyor. Dereler, vadiler, ormanlar, yaylalar, bilgi, internet gibi varlıklar üzerinden düşündüğümüzde, bu varlıkların piyasa ilişkilerine tabi kılınmaya çalışılan, "çitlenen", ancak hiç bir tekil toplumsal örgütlenmenin veya formasyonun el koyamayacağı ve tekelleştiremeyeceği, insanların ve canlıların ortak varlığı olduğunu görüyoruz. Elbette bu görüş belirli bir perspektife dayanmaktadır ve bu ortak varlıklarımızı piyasa egemenliği içinde düşünmeye ve kurgulamaya çalışan görüşle taban tabana karşıttır. Bahsettiğimiz bu ortak varlıkların belirli iştirakçileri ve/ya kullanıcıları bulunmaktadır. Bu açıdan, bir yandan bu varlıklar evrensel özelliklere sahipken, bir yandan da hepsinin tekil kültürel/toplumsal özellikleri bulunmaktadır. Örneğin, Rize'nin Fındıklı ilçesinde bulunan Abu deresinin kullanım hakkı ilk elden bu müşterekin iştirakçilerine, yani o bölgede yaşayan, o bölgeyi yaşam alanı olarak kuran insanlara ve canlılara aittir. Bu açıdan müştereklerin belirli mekânsal ve kültürel özellikleri de bulunmaktadır. Ancak bir yandan, örneğin Abu deresi, bütün canlıların bugünkü toplumsal ve yaşamsal pratikleri ve kurallarına göre belirlendiği için, bu derede bütün toplumsal ilişkilerin ve yaşam koşullarının bir çözümlemesi yapılabilir. Buna bağlı olarak da, bir müşterek üzerinde bütün toplumsal ilişkilerin belirleyiciliği ve iştirakçiliği iddia edilebilir.

Özetle, müşterek kavramını öncelikle bir imkân olarak, ardından da gündelik ilişkilerde gerçeklik kazanmış ve toplumsal çözümlemesi yapılabilen bir ilişkiler bütünü olarak görüyoruz. Bir imkân ve gerçekliği olan bir kavramı, bir ikilik olarak değil, sürekli üretilen bir ilişkiler pratiğinin izdüşümü olarak gördüğümüzü de ekleyelim.

Müştereklerin Çitlenmesi

Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci boyunca 16.yy'dan itibaren toprakların çitlenmesi ve mülksüzleştirme yoluyla sağlanan ilksel sermaye birikimin tarihselliğini tartışmak buradaki amacımız olmadığından, çitlemenin kapitalist sermaye birikiminin başat unsuru olmasından ve çitlemenin sürekliliğine yapılan vurguyu "el koyarak birikim" kavramı ile açıklayan David

⁶ Bknz: Silvia Federici (2011)

Harvey'den (2004) yola çıkarak küresel ölçekte yaşanan çitleme ve mülksüzleştirme pratiklerinin HES karşıtı mücadele deneyimleri üzerinden tartışılabileceğini düşünüyoruz.

Birçok vadide suyun ve toprağın çevrenmesi süreçleri neoliberal politikaların tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizm kriz koşullarında yeni sermaye aktarım kanalları arayışına girerken ve tüm dünyada enerji ve su tartışılan en büyük başlıklardan biri haline gelmişken Türkiye coğrafyasında birçok vadide HES projeleri gündeme geldi. Sermaye aktarımı için, çiftçiliğin ve küçük aile üreticiliğinin neredeyse terk edilmiş, vadilerin insansızlaştırılmış, kültürel sermayelerin piyasa koşullarında dolaşıma sokulma hamleleri gerçekleşmiş olan vadiler cazibe merkezlerini oluşturdu. Önce söylemi inşa eden ve bu söylem üzerinden rızayı örgütleyen (örgütleyebileceğini düşünen) devlet-şirket ikilisi "kamu yararı" adı altında acil kamulaştırmalar yaparak, çitleme harekâtının hamlelerini attı.

Vadilerde karşılaştığımız süreç, müştereklerin çitlenmesine bağlı olarak, şirket egemenliğinin tesis edilmesi şeklinde ifade edilebilir. Su ve suya bağlı olarak toprak müşterekleri, 49+49 yıllığına şirketlere "kiralanarak" çitleme sürecinin temelleri atılmış, süreç içerisinde gördüğümüz üzere bu çitleme imi şirketlerin derelerin etrafını tel örgülerle çevirmesi ile somut gerçeklik kazanmıştır. El koyarak birikim "kamulaştırma" ile ifadelendirilirken, müştereklerin çitlenmesi sürecinin yeni bir proleterleşme sürecini doğurduğunu, vadide yaşayan insanların göç etmesine yol açtığını; bunun da tarım ve hayvancılığa dayanan üretim ilişkilerinin çözülmesine işaret ettiğini belirtelim.

Nasıl Bir Mücadele

Vadilerdeki çitleme harekâtına karşı, temelde vadilerde ortaya çıkan, köylerde, beldelerde, ilçe merkezlerinde örgütlenen bir HES karşıtı mücadele gözlemliyoruz. Bu mücadele aynı zamanda İstanbul ve Ankara gibi büyük metropollerde yankı bularak çeşitli dayanışma eylemlerinin örgütlenmesine, ya da vadilerde yaşayan insanların bizzat katıldığı merkezi mitinglerin düzenlenmesine de sahne oluyor. Başta sunduğumuz kavramsal çerçeveye bağlı olarak, HES karşıtı mücadelenin müşterekler bağlamında bir siyasal anlamı olduğunu iddia edeceğiz. Derelerin çitlenmesine karşı gelişen bu harekât, müştereklerin savunulması" ve "geri alınması" bağlamında anlaşılabilir gibi, bir yandan da "yeni müşterekleştirme pratikleri" bağlamında anlamlandırılabilir.

Derelerin ve vadilerin müşterekler olduğu fikrine bağlı olarak, bu varlıkların çitlenmesine karşı ortaya çıkan mücadelenin, "müştereklerin savunulması" olarak ifade edilebileceğini düşünüyoruz. Burada, bir yandan sembolik bir anlamı olan "savunma" fiili, kimi yerlerde bizzat fiili mücadeleye ve çatışmaya dönüşebiliyor. Müşterekler olarak dere ve vadi, iştirakçilerinin gündelik yaşamının, ekonomik ve kültürel üretiminin bir parçası olduğu için, müştereklerin çitlenmesi süreci yaşam alanına saldırı olarak anlamlandırılıyor. İştirakçilerin yaşam alanı, devletin yasaları üzerinden normatif olarak, şirketlerin çalışmaları üzerinden de fiili olarak sınırlandırılıyor, normalize ediliyor ve biçimlendiriliyor. Bu açıdan, süregelen iştirak edimi ile

müşterek arasındaki ilişki yeni bir ilişki pratiğine tabi tutuluyor. HES karşıtı mücadele temelde bu tabiiyet ilişkisine karşı bir direniş olarak, yaşam alanı ile organik bir ilişkisi olan müşterekin savunulması biçiminde ortaya çıkıyor.

İştirakçilerin müşterek ile kurduğu bu özel ilişkinin izlerini kentte yaşanan farklı ve çeşitli pratiklerde de görebiliriz. Örneğin, Gezi direnişinin temelinde olan Gezi parkının savunulması, yahut internet kısıtlamalarına karşı geliştirilen tepkiler; bilginin metalaşması ve üniversitelerin ticarileştirilmesine karşı gelişen mücadeleler bu bağlamda düşünülebilir. Özellikle Gezi parkında ortaya çıkan mücadele, Emek sinemasının savunulma mücadelesi ve kentsel dönüşüm karşıtı mücadeleler de bu bağlamda ele alınabilir.⁷

Bu bahsettiğimiz mücadelelerin kendi özel ve içsel ilişkileri farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Bir yanda kentsel belleğe veya rantsal dönüşüme ilişkin bağlar kurulurken, bir yanda tekil hayatların kısıtlanması veya faydacı bir öznelliğin inşasına karşı ilişkiler ve mücadele pratikleri gözlenebilir.

HES karşıtı mücadelede gözlemlediğimiz temel ilişki, yukarıda bahsettiğimiz üzere, iştirakçiler ile yaşam alanı arasında kurulan özel ilişkide yatmaktadır. Bu ilişki, belirli tarihsel ve kültürel pratiklere dayanmakta, bu pratikler de mücadelenin kurulmasında belirleyici roller oynamaktadır. Ancak, bir müşterekin otomatik olarak bu içsel ilişki üzerinden bir mücadeleyi doğurmadığı, bazı yerlerde bu varlıkların anlamlarının yeniden kurulduğu yahut mücadelenin bu özel ilişki ve anlamın yeniden kurulmasına bağlı olarak geliştiğini de gözlemliyoruz. HES projesinin öncesinde var olan arkaik ilişkilerin çoklukla özel mülkiyet ilişkilerine bağlı olduğu bazı yerlerde, HES sürecine bağlı olarak derenin veya vadinin müşterek olarak tanımlandığı, bu açıdan da bu varlıkların "geri alındığını" söyleyebiliriz. Bazı başka bölgelerde ise, HES sürecinin devam etmesine karşı gelişen mücadelenin başarı ile sonuçlanmasına bağlı olarak, özel mülkiyet ilişkisinin (şirketin mülkiyetinin) parçaladığı ilişkilerin yeniden kurulduğu ve müştereklerin geri alındığı gözlemlenebilir. HES projelerinin yasal dayanağı derelerin 49+49 yıllığına şirketlere "kiralınması" olgusuna dayandığı için, projelerin başladığı ve şirketlerin çalışmalarını sürdürdüğü yerlerde kazanılan mücadeleler, müştereklerin geri alınması bağlamında Son olarak, HES projelerinin parçaladığı ilişkilerin karşısında gelişen mücadeleler, daha önce "müşterek" olarak anlamlandırılmayan bazı varlıkların da müşterek kategorisi altında değerlendirilebileceğine dair imkan açmaktadır. Bu süreci genel olarak "müşterekleştirme" süreci olarak ifade edebiliriz. HES karşıtı mücadele özelinde henüz sıkça karşılaşmadığımız bu tarz pratikler, en azından bir imkân olarak bu mücadelenin ajandası içinde yer almaktadır.

HES karşıtı mücadele bugün için temelde müştereklerin savunusu ve geri alınması hattından ilerlemektedir. Çoğunlukla ve temel olarak vadilerde örgütlenen mücadeleler, çeşitli yerel platformlarda ve derneklerde ifade bulmaktadır. Müşterekler ve iştirakçiler arasındaki yaşam

⁷ (Fırat, ibid)

alanı üzerinden kurulan özel ilişkiyi düşündüğümüzde, mücadelelerin ortaya çıktığı yerel bağlam anlaşılabilir olmanın ötesinde esas bir özellik haline gelmektedir. Bir yandan HES sürecinin devletin merkezi politikalarına bağlı olarak ortaya çıktığı ve büyük bir toplumsal dönüşüm amaçladığını göz önüne alırsak, mücadelenin genel hatta ulus-aşırı bir muhtevası olduğunu görüyoruz. Vandana Shiva'nın (2007) ifade ettiği şekilde, Hindistan'da ortaya çıkan direnişin "su savaşları" içinde olduğumuzu göstermesi, son derece yerel özellikler taşıyan bu mücadelelerin küresel muhtevasını ve önemini görmemizi sağlıyor. Ancak yine de mücadeleler esas olarak yerel bazda, yaşam alanlarında, müşterekler etrafından yürümektedir.

Müşterekler Siyaseti

Yerelde ortaya çıkan ve müşterekler çerçevesi üzerinden anlamlandırabileceğimiz bu mücadeleler, yakın planda yerelliğini aşan bazı siyasal önermeler sunmaktadır. Mücadelelerin kurulma ekseninde "anti-kapitalist" veya "neoliberalizm karşıtı" bir ton ve söylem hakim görünmekle birlikte, bu söylem ve tonu geliştiren, hatta aşan başka bir imkana dikkat çekmek istiyoruz.

Öncelikle, müştereklerin çitlenmesi süreci, devletin çeşitli bölünme eksenlerini aşan ve doğrudan herkesi etkileyen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Elbette farklı bölgelerde farklı yönetsel stratejilerin çalıştığı ve örgütlendiği söylenebilir. Ancak, HES karşıtı mücadelenin tözünü oluşturan ve mücadeleyi kuran dinamiklerin büyük çoğunda gördüğümüz şey, direnişin "müşterekler siyaseti" olarak ifade edebileceğimiz, temelde müşterekler çerçevesi üzerinden kurulan; bu çerçeveye bağlı olarak, iştirakçilerin çeşitliliğini ve farklılığını içinde barındıran; temel bölünme eksenini bu çeşitlilik ve farklılıklar üzerinden değil, devletin karşısında konumlanmak üzerinden kuran bir siyaset biçiminin ortaya çıkmasıdır.

Müşterekler siyaseti olarak ifade ettiğimiz bu siyaset formu, devlet ile karşı karşıya gelme eksenini, devletin yönetilebilir kimlikler ve/ya kimlikleşmiş ideolojik pozisyonlar üzerinden böldüğü ekseninde değil⁸, post-ideolojik, buna bağlı olarak da bir kamp olarak ifade edebileceğimiz şekilde kurmaktadır.⁹ Bu siyasi form, içinde barındırdığı çeşitliliği ve bu çeşitliliklerin kendi içindeki çatışmalarını gizlemek veya yok saymak üzerinden değil, belirli bir bölünme ekseninde kamplaşmaya bağlı olarak, yan yana gelebilecek düzeyde askıya alınmasına bağlı olarak işler. Örneğin, kimliklendirilmiş ideolojik pozisyonda bir muhafazakâr-milliyetçi ile sosyalistin aynı dava için yan yana gelmesi düşünülemez iken, müşterekler siyaseti, başka bir siyasal ontoloji üzerinden hareket ettiği için, bu pozisyonların askıya alınmasını yahut bu

⁸ Bu sürecin çözümlenmesine dair bknz: "Politik Bir İmkan Olarak Forum"

<http://gayriresmibogazici.wordpress.com/2013/12/16/politik-bir-imkan-olarak-forum/> (son erişim: 07.04.2014)

⁹ Atıf Güney (2014)

pozisyonları askıya alacak bambaşka bir *bölünme eksen*i yaratabilmesine bağı olarak yeni bir siyasal pozisyon icat edilmesini gerektirir.

Neoliberal yönetimselliğin denetlenebilir ve yönetilebilir birimler olarak kimlikleşmiş ideolojik pozisyonları halkın temel bölünme eksen ve özneliği olarak kurduğu günümüzde, bu açıdan, müşterekler siyaseti bir imkân olarak düşünölmelidir. Bu imkânın kitlesel, kapsayıcı ve dayanışma pratiklerini geliştirici bir siyaset ufku olduğunu vadilerdeki mücadelelerden, işçi sınıfının mücadelesinden ve Gezi direnişinden biliyoruz. Önümüzdeki dönemin siyasal pratiğinde, bu mücadele ufkunun kurucu ve aynı zamanda mücadeleleri anlamak için çözümleyici bir dil ve yöntem sunacağına inanıyoruz.

Kaynakça

- Işıl, Ö. ve Kocagöz, U. (2014) "Bu Yaylalar Kimin?" *Bianet*. <http://bianet.org/biamag/yasam/152708-bu-yaylalar-kimin>. 11 Ocak 2014.
- Fırat, B.Ö. (2011) ""Ve Madem ki Sokaklar Kimsenin Değil": Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak". *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. Sayı 36. Güz: 2011. Sayfa: 96-116
- Federici, S. (2011) "Feminism and the Politics of the Commons". *The Commoner*. <http://www.commoner.org.uk/wp-content/uploads/2011/01/federici-feminism-and-the-politics-of-commons.pdf> 24 Ocak 2011
- Harvey, D. (2004) *Yeni Emperyalizm*. çev: Hür Güldü. İstanbul: Everest.
- Shiva, V. (2007) *Su Savaşları*. çev: Ali K. Saysel. İstanbul: BGST Yayınları.
- Güney, A. (2014) "Gezi Partisi ve Seçimler". *Fraksiyon*. <http://fraksiyon.org/gezi-partisi-ve-secimler/> 29 Mart 2014